

Østfold-Natur nr. 75

2022

ISSN 0803 – 4443

Måkekolonier ved Brårudtangen og Lifjorden, Ørje – forekomst og aktuelle forvaltningstiltak

Atle Haga, Nikolai Aarseth Krøgenes, Ingvar Spikkeland og
Bjørn Aksel Bjerke

Müller-Sars Biologiske Stasjon
Ørje
Rapport 12
2022

Innhold	Side
1. Innledning	3
2. Litt om aktuelle arter nasjonalt og i Østfold	4
3. Forekomstene ved Ørje	7
4. Opptelling av måkekoloniene i 2022	7
5. Øvrige fugleregistreringer i 2022	10
6. Aktuelle forvaltningstiltak	11
7. Litteratur	13
Vedlegg 1. Informasjonsplakat	14

1. Innledning

Både inntil Ørje sentrum i Rødenessjøen og rett sør for Ørje i Øymarksjøen (Figur 1) hekker flere sårbare måkefugler, både hettemåke, fiskemåke og makrellterne, samt tjeld.

Hettemåke hekker bare på en av holmene ved Tangen sør i Rødenessjøen, hvor arten etablerte seg med 10-15 par i 2014 (Spikkeland & Haga 2015). De andre artene hekker flere steder, også på holmer lenger nord i Rødenessjøen.

Statsforvalteren i Oslo og Viken bevilget i 2022 kr 20.000 til opptelling av antall hekkende par, vurdering av aktuelle tilretteleggingstiltak samt formidling av kunnskap om artene.

Figur 1. Tv. Tangenområdet sør i Rødenessjøen med Brårudholmene og Kaninholmene. Th. nordre del av Øymarksjøen med Liholmen. (Kartgrunnlag: Norgeskartet)

Forsidebilde

Holmene ved Brårudtangen under tellingen 18. mai 2022 (Foto: Dag Andersen, Smaalenenes avis)

2. Litt om aktuelle arter nasjonalt og i Østfold

Både hettemåke, fiskemåke, makrellterne og tjeld står oppført på den siste norske rødlista over truete og sårbare arter (Artsdatabanken 2021). Hettemåke har status som kritisk truet (CR), fiskemåke sårbar (VU), makrellterne sterkt truet (EN) og tjeld nær truet (NT).

Hettemåke (Figur 2) hekker med anslagsvis 400 – 800 par i Østfold (Viker et al 2022). Det er en nyinnvandret art som første gang ble påvist rugende i vårt fylke i 1929. Etter det økte bestanden jevnt fram til tidlig på 1970-tallet, med 4000 par på Øra som største koloni (Bjørnstad 1986). Etter det har bestanden gått tilbake igjen over hele fylket. Eksempelvis hekket 400 par i Gjølssjøen i 1973, 155 par i 1979 og 200 par i 1987, mens hele bestanden forsvant på slutten av 1980-tallet (Viker og Hardeng 1992). Nå hekker bare enkelte par her år om annet. I Øymarksjøen fantes tidligere kolonier av hettemåke på tre holmer i sør, og Hardeng (1982) angir 235 individer fra de tre holmene. Et tilsvarende antall ble funnet i 2007 (Spikkeland mfl. 2008). Også i 2008 hekket det et stort antall hettemåker her, men i 2009 fantes ingen hekkende par, og arten har heller ikke hekket på disse holmene senere (jf. Spikkeland & Haga 2015).

Figur 2. Hettemåke er en forholdsvis ny innvandrer i Østfold, men har hatt sterk tilbakegang i de seinere år. (Foto: Bjørn Aksel Bjerke).

Fiskemåke (Figur 3) hekker med anslagsvis 1000 – 2000 par i Østfold (Viker et al 2022). Den eldste opptegnelsen er fra 1865 hvor det opplyses at den tidligere hekket ved Lyseren i Spydeberg og at den er en vanlig hekkefugl på Hvaler (Collett 1868). I dag hekker fiskemåka

så godt som over hele fylket selv om den de senere år har blitt mindre tallrik, da mange hekkekolonier på kysten har blitt overgitt og de som er igjen har blitt mindre. Totalt sett har det vært en betydelig nedgang både i Oslofjorden og på Skagerrakkysten (Finne & Fjellbakk 2013).

Mange fiskemåker har med årene valgt å flytte fra skjærgården og inn i byer og tettsteder, her legges reiret på bygninger og i trær. Få større hekkekolonier i innlandet er kjent, men i 1981 hekket minst 25 par på en liten holme i Aremarksjøen vest for Aremark prestegård (Hardeng 1982), og også i 2015 ble kolonier av fiskemåke funnet på flere øyer/holmer i denne innsjøen, med et totaltall for hele innsjøen på 266 ind. (Spikkeland & Haga 2015).

Figur 3. Fiskemåke er blitt mer fåtallig langs kysten av Østfold i løpet av de seinere årene, mens bestanden i innlandet ikke viser like stor tilbakegang. (Foto: Bjørn Aksel Bjerke).

Makrellterne (Figur 4) har alltid vært en vanlig hekkefugl langs kysten av Østfold. Den er først nevnt i litteraturen fra Østfold i 1860-årene da den blir ansett som alminnelig (Collett 1868). Ferskvannshekkinger er kjent så langt tilbake som til 1885, da 9 reir ble funnet på Moskjæra i Vansjø (Cumming og Hardeng 1995). Det har vært store svingninger i bestanden etter 1900, mens etter 2000 har arten hatt stor og jevn tilbakegang. Årsakene til tilbakegangen kan være flere, forstyrrelser fra mennesker, minkpredasjon, habitatendring og mattilgang er nevnt (Finne & Fjellbakk 2013). Fuglene er også kjent for å flytte rundt, og det er ikke nødvendigvis hekking på samme lokalitet hvert år.

Bestanden i Østfold anslås i dag å være på 300-500 par (Viker et al 2022). ved grundige hekkeregisteringer på kysten av Østfold i 2017 og 2018 ble det funnet 317 og 387 reir (Johansen 2019)

Figur 4. Makrellterne har vært i tilbakegang i Østfold i seinere år. (Foto: Bjørn Aksel Bjerke).

Tjeld (Figur 5) hekker med anslagsvis 400 – 700 par i Østfold, de alle fleste par ved saltvann (Viker et al 2022). Tjeldens opptreden ved ferskvann ble først kommentert i 1966 da flere observasjoner fra Glomma mellom Tune og Varteig i Sarpsborg publiseres (Halvorsen 1966). Senere har tjelden fortsatt sin ekspansjon innover i fylket, og hekker nå fåtallig både i Rødenessjøen, Øymarksjøen, Aremarksjøen, Store Le, Øyeren og Glomma.

Figur 5. Tjelden er blitt vanligere i innlandet i seinere år, og hekker nå ved flere av de store innsjøene i Haldenvassdraget. (Foto: Bjørn Aksel Bjerke).

3. Forekomstene ved Ørje

Fra tidligere registreringer er vi vel kjent med de store forekomstene av måkefugler ved Ørje.

Den største kolonien er ved Brårudtangen i Rødenessjøen rett nord for Ørje sentrum. Her ligger to små holmer nær ved Sluseporten Båtcafé og en gjestebrygge. Holmene består av bart fjell samt karrig furuskog med bjørk og vier. Ved opptelling ved Brårudtangen 31. mai 2021 registrerte vi 36 reir av hettemåke, 14 reir av fiskemåke, 8 reir av makrellterne og 1 reir av tjeld.

Den andre kolonien er på Liholmen i Øymarksjøen ca. 1 km sør for Ørje. Liholmen er ei skogbevokst øy med furu og einer og store flater med bla. liljekonvall. Siste opptelling av Liholmen var 6. juni 2015 da vi registrerte 55 voksne og 15 unger av fiskemåke samt et par tjeld med en unge. I tillegg er makrellterne observert i 2016 (2 indiv. den 26 juni) og i 2017 (2 indiv. 14 mai).

Hekkekoloniene ligger utsatt til for forstyrrelser og ødeleggelser. I 2019 ble en person oppdaget mens vedkommende var i land på holmene ved Brårudtangen og ødela alle bebodde måkereir. På Liholmen skjedde samme type reirødeleggelse i 2021, samt at enkelte personer har for vane å la hunden løpe fritt på holmen også i fuglenes hekketid.

4. Opptelling av måkekoloniene i 2022

Bjørn Aksel Bjerke, Raymond Herland og Atle Haga tellet hekkefugl ved Brårudtangen og Liholmen 18. mai 2022 med følgende resultat:

Brårudtangen

Nordre holme (Figur 6)

- 46 reir med egg hettemåke, alle på bart fjell
- 17 reir med egg fiskemåke, spredt rundt i vegetasjonen på øya
- 5 reir med egg makrellterne, samlet
- 1 reir med 3 egg tjeld
- 1 stokkand rugende
- 1 par strandsnipe

Søndre holme

- 14 reir med egg fiskemåke
- 4 reir med egg makrellterne

Lenger nord på Kaninholmene

- 8 fiskemåker rugende

Ute på vannet

4 hanner av stokkand

Samlet utgjør dette 46 hekkende par hettemåke, 39 hekkende par fiskemåke, og 9 hekkende par makrellterne, dvs. en betydelig økning fra 2021.

Figur 6. Hettemåkereir på den nordre holme ved Brårudtangen, der det er lite vegetasjon og mye nakent fjell. I bakgrunnen ser vi båtkafeen og E18 inn mot Ørje. (Foto: Bjørn Aksel Bjerke).

Liholmen (Figur 7)

Vi lånte båt av Reni Braarud og rodde ut til holmen.

- 29 reir med egg fiskemåke
- 1 reir med egg sildemåke
- 2 stokkand rugende
- 1 kanadagås rugende
- 1 reir med 3 egg tjeld
- 1 strandsnipe

Observert på vannet nær holmen

- 8 kanadagås
- 3 sildemåke
- 1 toppdykker
- 1 smålom
- 4 hann stokkand

Næringssøkende nær holmen

- 1 sivhauk hunn
- 2 gråhegre

Kan legge til at to makrellterne ble observert på Liholmen den 9. juni, jfr.

www.artsobservasjoner.no

Figur 7. Fiskemåkereir på Liholmen ved Ørjeelvas utløp. Boligfeltet Lihammeren skimtes i bakgrunnen. (Foto: Bjørn Aksel Bjerke)

5. Øvrige fugleregistreringer i 2022

Den 2. juni 2022 registrerte Dag Krogstad, Ingvar Spikkeland og Atle Haga vannfugl i Rødenessjøen.

Vi benyttet museumsbåten og la ut ved brygga på Brårudtangen.

Varighet på turen var 3 timer (14.20 til 17.20)

Vi startet telling nord for holmene ved båtkafeen og avsluttet ved Hevika. Vi kjørte båt langs land på østsiden nordover og vestsiden sørover, samt rundt/nær alle holmer.

Samlet resultat:

- Kanadagås – 42 ad og 2 ad i par med 4 pull ved Huser/Bjørknes
- Grågås - 11 ad spredt langs land
- Stokkand – 18 hann, 3 hunn næringssøkende
- Kvinand – 7 hunnfarget næringssøkende
- Toppand – 1 hunnfarget næringssøkende
- Laksand – 4 hann, 2 hunn pluss 1 hunn med 3 pull i Folkenborgvika
- Toppdykker – 11 ad spredt i sivområdene/vikene
- Smålom – 1 ad næringssøkende
- Storlom – 2 ad næringssøkende
- Fiskemåke - 120 ad, registrerte 18 reir med egg/unger, reir spredt langs land samt Kaninholmene (3 rugende), holme nord for Klund (2 rugende) og liten holme ved Tjuvholmen (3 rugende) (Vi var ikke i land noe sted og overså sikkert pull, så flere ved Huser/Bjørknes)
- Hettemåke – 2 ad overflyvende
- Gråmåke – 2 ad pluss 3 pull liten holme ved Vikeby
- Makrellterne - 11 ad, 4 reir md egg/unger på liten holme ved Huser/Bjørknes
- Strandsnipe - 13 ad, flere spillende i par langs land/på holmer
- Storspove - 1 ad ved Vikebybukta
- Tjeld – 2 ad i par ved Olerud
- Fiskeørn – 2 ad næringssøkende
- Sivspurv – 3 syngende hanner

Til sammen 18 arter med tilknytning til vann og våtmark.

Atle Haga registrerte fugler i Hevika lenger nord den 26. mai med dette resultatet:

- Stokkand – 2 hanner næringssøkende
- Fiskemåke – 4 indiv. næringssøkende
- Makrellterne 2 indiv. næringssøkende
- Toppdykker – 1 indiv i sivområde
- Smålom – 3 indiv. næringssøkende
- Strandsnipe – 2 i par med sang/spill
- Tjeld – 1 indiv. næringssøkende
- Sivspurv – 1 indiv sang/spill

På www.artsobservasjoner.no ligger en del observasjoner fra lokaliteten Rødenessjøen, herunder funn av 7 vann- og våtmarksfugler som vi ikke oppdaget på vår tur. Dette er

- Sangsvane – 1 indiv. næringssøkende Folkenborgvika 6. juni 2020
- Krikkand – 5 indiv. Folkeborgvika 6. juni 2019 og 1 indiv ved Brårudtangen 12.10.2020
- Siland – 9 indiv. 25 september 2020
- Gråhegre – obs få ganger næringssøkende, senest 14. november 2020
- Enkeltbekkasin – 2 indiv. næringssøkende Folkenborgvika 26. april 2020
- Vipe – 8 indiv. næringssøkende Folkenborgvika 26. april 2020
- Rørsanger – 3 indiv. sang/spill ved Rødenes kirke 3. juni 2018.

Samlet blir dette 25 arter av vann- og våtmarksfugler i Rødenessjøen, som nok gir et godt bilde på fuglelivet i en relativt stor mesotrof innsjø. Til sammenligning kan nevnes at det ved telling av vannfugl i Øymarksjøen og Aremarksjøen 6. juni 2015 ble registrert 22 arter (Spikkeland & Haga 2015), mens tellinger i Øymarksjøen på 6 ulike datoer (5.4-15.6) i 2007 ga totalt 32 arter av vannfugl (Spikkeland mfl. 2008)

6. Aktuelle forvaltningstiltak

Hekkekoloniene av både fiskemåke, hettemåke og makrellterne ved Brårudtangen og på Liholmen er de største vi kjenner til ved ferskvann i Østfold. Alle tre artene har dessuten økt i antall på de undersøkte holmene de siste årene. En del av oppdraget gikk derfor ut på å vurdere behov for ulike forvaltningstiltak for å sikre forekomstene framover. Dette gjelder særlig for de to måkeartene, da makrellterne er kjent for ofte å skifte hekkeplass uten at man er sikre på årsaken.

Både Rødenessjøen og Øymarksjøen er regulerte, noe som medfører at vannstanden øker betydelig under flom og fører til gjørmete substrat i vannkanten. Vi har derfor vurdert behovet for å legge ut grus noen steder for å mer egnete reirplasser. Under besøk den 22. april utført av Bjørn Aksel Bjerke og Nikolai Aarseth Krøgenes fant man imidlertid ut at det er nok egnete hekkeplasser begge steder uten denne type tilrettelegging.

Smaalenenes avis var med på tellingen ved Brårudtangen 18. mai, og ga en bred omtale av arbeidet (Smaalenene avis 31. mai 2022).

Både båtkafeen og Brårudtangen har svært mange besøkende daglig i sommerhalvåret. Noen gjester synes det er morsomt med måker og kaster gjerne ut en brødbit til dem, mens andre synes måkene er frekke og pågående og holder et voldsomt leven. Formidling av kunnskap om artene er derfor svært viktig her. Det er utarbeidet en enkel informasjonsplakat (Figur 8) med litt opplysninger om hekkestatus og bestandsforhold som er hengt opp sammen med annen info ved inngangen til området, jfr. vedlegg 1. Denne kan eventuelt suppleres før neste hekkesesong, der det også informeres om funksjon i naturen, trusler og behov for vern.

Under «Naturforvalterskolen» som Utmarksforvaltningen holdt for 10. klasse på Marker ungdomsskole på våren/sommeren 2022 var også måkene ved Brårudtangen et sentralt tema. Kunnskap om artene ble formidlet, og da elevene fikk i oppgave å lage et eget undervisningsopplegg om natur valgte flere grupper å lage opplegg som omhandlet fuglene ved Brårudtangen. Dette har nok vært med på å øke oppmerksomheten og kunnskapen om artene hos mange som bor i nærområdet.

Figur 8. Infoplakaten om måkene på holmene ved Ørje henger lett synlig sammen med annen informasjon ved ankomst Brårudtangen og båtkafeen. (Foto: Nikolai Aarseth Krøgenes).

Måkekolonier er sårbare for forstyrrelser. Folk går i land på holmene mens det er egg eller unger, som da er svært utsatt for predasjon. Ved langvarig besøk kan også ungene omkomme i solvarmen. Både ved Brårudtangen og Liholmen har vi også eksempler på at folk bevisst har gått i land for å spolere hekkingen. På dette grunnlag vil vi anbefale at det innføres ferdselsforbud i hekketiden begge stedene. Dette vil gi rødlistede arter bedre beskyttelse, både fordi det innebærer et aktivt ilandstigningsforbud, men også fordi en slik bestemmelse er med å gi informasjon og kunnskap om måkeartene. Et ferdselsforbud vil her ha minimale begrensninger i allmenhetens frie ferdsel. Et ferdselsforbud bør innføres av kommunen i medhold av friluftslovens paragraf 15 og foreslås å gjelde fra 15. april til 15. juli, som i fylkets sjøfuglreservater.

7. Litteratur

Artsdatabanken (2021). Norsk rødliste for arter 2021.

<https://www.artsdatabanken.no/lister/rodlisteforarter/2021>.

Bjørnstad, A. 1986. Ornitologiske registreringer på Øra 1965-1976. s. 5-32 i Vikar, M. & Bosy, R. G. 1986. Fuglelivet i Øra-området, med en fullstendig litteratur-oversikt. *Østfold-Natur* 25. 143 s.

Collett, R. 1868: Fortegnelse over de i Smaalehnene forekommende Fugle. s. 32-45 i Collett, R. 1868: Zoologisk botaniske Observationer fra Hvaløerne. *Nyt Magazin for Naturvidenskaberne. Bd. 15:1-83*.

Cumming, L. & Hardeng, G. 1995: J. A. Thomes ornitologiske notater fra Østfold 1875 -1910. *Fylkesmannen i Østfold, Miljøvernavdelingen. Rapport 1/1995*. 311 s.

Finne, M. & Fjellbakk, Å. 2013. Bestandstrender hos sjøfugl på Østfold-kysten 1993-2012. *Fylkesmannen i Østfold, Miljøvernavdelingen. Rapport 3/13*. 64 s.

Halvorsen, O. 1966. Observasjoner av tjeld ved ferskvann. *Fauna* 19: 164-165.

Hardeng, G. 1982. Naturfaglige og naturvernmessige forhold i Haldenvassdraget og tilgrensende områder med norsk del av Store Le. *Østfold-Natur* 15. 148 s.

Johansen, P-A. 2019: Hekkerregistreringer av makrellterne og rødnebbterne på Østfoldkysten 2017 og 2018. *Østfold-Natur* nr. 55, 60 s.

Spikkeland, I., Opsahl, R. & Vaaler, J. P. 2008: Fuglefaunaen i Øymarksjøen, Marker 2007. *Natur i Østfold* 27 (1-2): 53-60.

Spikkeland, I. & Haga, A. 2015. Vannfugler i Øymarksjøen og Aremarksjøen - observasjoner fra en båttur i 2015. *Natur i Østfold* 34 (1-2): 3-6.

Vikar, M. & Hardeng, G. 1992. Naturfaglige forhold i Gjølssjøen naturreservat i Marker. *Fylkesmannen i Østfold, Miljøvernavdelingen Rapport 8/1992*. 59s.

Vikar, M. et al 2022: Østfolds Fuglefauna i fortid og nåtid. Under arbeid.

Vedlegg 1: Informasjonsplakat om Måkene ved Sluseporten Båtcafé

Måkene ved Sluseporten BåtCafé

Måkene som hekker på holmene nær kafeen er alle truede arter, men her har koloniene blitt større de siste årene!

Hetemåke er en kritisk truet art (CR). Ved Gjølsjøen hekket tidligere opp mot 400 par, men nå er det ingen kolonier der lenger.

Fiskemåke er en sårbar art (VU). Totalt sett har den blitt mindre tallrik, og det har blitt betydelig færre av dem i Oslofjorden og langs Skagerrakkysten.

	2021	2022
Hetemåke	36 par	46 par
Fiskemåke	14 par	39 par
Makrellterne	8 par	9 par

På grunn av dårligere mattilgang langs kysten har mange måker flyttet inn til byene

Makrellterne er en sterkt truet art (EN). Arten er mindre tallrik en de to andre, og har hatt en stor tilbakegang de siste tiårene.

Tjeld er en nær truet art (NT). Ett par tjeld har også hekket på holmenede senere år.

La fuglene få fred - ikke gå i land på holmene i hekketiden!

Tidligere utgitte rapporter - Müller-Sars Biologiske Stasjon Ørje

1. Spikkeland, I., Kasbo, R. & Ørjasæter, H. 2019. Istidskreps i kystnære innsjøer i Østfold. Resultater fra en kartlegging høsten 2019. *Müller-Sars Biologiske Stasjon Ørje. Rapport 1. 2019.* 14 s.
2. Spikkeland, I. 2019. Bunndyr i Hallerødelva 2019. *Müller-Sars Biologiske Stasjon Ørje. Rapport 2. 2019.* 17 s.
3. Spikkeland, I. 2019. Vegetasjonen langs Svarelda, Aremark 2019. *Müller-Sars Biologiske Stasjon Ørje. Rapport 3. 2019.* 11 s. + vedlegg.
4. Spikkeland, I., Dolmen, D. & Haga, A. 2019. Biologisk mangfold i Gjølssjøen, Marker. *Müller-Sars Biologiske Stasjon Ørje. Rapport 4. 2020.* 40 s. + vedlegg.
5. Spikkeland, I. & Haga, A. 2020. Biologisk mangfold i Hølvannet, Aurskog-Høland. rapport fra undersøkelser i 2020. *Müller-Sars Biologiske Stasjon Ørje. Rapport 5. 2020.* 29 s. + vedlegg.
6. Spikkeland, I. 2020. Istidskreps og store muslinger i Aurskog-Høland og Marker. Resultater fra en kartlegging høsten 2020. *Müller-Sars Biologiske Stasjon Ørje. Rapport 6. 2020.* 16 s.
7. Spikkeland, I., Haga, A. & Hardeng, G. 2020. Hellesjøvannet i Aurskog-Høland. Biologiske undersøkelser i juli 2020. *Müller-Sars Biologiske Stasjon Ørje, Rapport 7. 2020.* 12 s.
8. Spikkeland, I. 2021. Biologisk mangfold i Ledengstjern, Marker kommune. *Müller-Sars Biologiske Stasjon Ørje, Rapport 8. 2021.* 34 s. + vedlegg.
9. Spikkeland, I. & Haga, A. 2021. Biologisk mangfold i Store Le, Viken. *Müller-Sars Biologiske Stasjon Ørje, Rapport 9. 2021.* 43 s. + vedlegg.
10. Spikkeland, I., Dolmen, D. & Nilssen, J.P. 2022. Biologisk mangfold i neglisjerte økosystemer. Undersøkelser av grøfter, sumper, kilder, dammer og temporære vannforekomster i Marker, Viken. *Müller-Sars Biologiske Stasjon Ørje, Rapport 10. 2022.* 43 s. + vedlegg. 41 s. + vedlegg.
11. Spikkeland, I., Haga, A. & Hardeng, G. 2022. Sivklipping i Isesjøen og Tunevannet. En biologisk vurdering av tiltaket. *Müller-Sars Biologiske Stasjon Ørje. Rapport 11. 2022.* 34 s. + vedlegg.